

איזו היא אבדה

ראשי פרקים

פתיחה

א. מהות מצוות השבת אבדה

1. הפרשיות בתורה
2. השורשים: "נדח" "תעה"
3. השורש "אבד"
4. היחס בין השורשים
5. מהות המצוה במשנה ובתוספתא

סיכום

ב. הגדרת 'אבדה' במשנה בגמרא ובראשונים

פתיחה

1. מצא אחר הגפה - משנה וגמרא
2. שיטות הראשונים
3. ספק הינוח - שיטות הראשונים
4. הגדרת אבדה - סיכום
5. פסיקת ההלכה

נספח א' - הרחבת דין השבת אבדה

פתיחה

1. אדם שחולה או שקיימת סכנה לחייו
2. אדם שאיבד את הדרך
3. אדם שתועה באופן רוחני

נספח ב' - היחס בין משנה ג' למשנה ט'

פתיחה

הפרק שלנו פותח בשאלה "אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז". שאלה זו יוצאת מנקודת מוצא שהחפץ שנמצא הינו אבדה, אולם יש שאלה בסיסית יותר שאדם צריך לשאול כאשר הוא מוצא חפץ - האם אכן החפץ שמצא הינו אבדה.

במאמר זה ננסה לברר מתי חפץ נידון כאבדה ומתי לא. בירור עניין זה תלוי בהבנת עומק מצוות השבת אבדה, ולכן נקדים להתבונן במהות מצוות השבת אבדה כפי שהיא משתקפת בתורה ובחז"ל. לאחר מכן, נעבור לגמרות ולראשונים ונראה מה הם הכללים לפיהם קובעים מתי חפץ נידון כאבדה ומתי לא.

א. מהות מצוות השבת אבדה

1. הפרשיות בתורה

במאמר "פרשיות השבת אבדה במקרא" דנו באופי מצוות השבת אבדה לאור פרשות משפטים וכי תצא. כעת ננסה לעיין במהות המצוה לפי לשונות מנחים שמופיעים בפרשות הללו:

כי תפגע שור איבך או חמרו תעה השב תשיבנו לו. (שמות כ"ג, ד)

לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך... וכן תעשה לחמרו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם. (דברים כ"ב, א; ב)

בפרשיות בתורה מפורטים שני מקרים שמדברים על בעלי חיים, בהם מצוה התורה על ההשבה. מקרים אלו מתוארים בלשונות "תעה" ו"נדח". כמו כן, בפרשת כי תצא יש הרחבה של המצוה למקרים נוספים ע"י ציווי כללי בו התורה מתנסחת בלשון "אבדה". כעת נבחן את משמעות הביטויים הללו בתנ"ך, ודרך זה ננסה לברר את מהות מצוות השבת אבדה. בתחילה, נבחן את הביטויים "תעה" ו"נדח" שמתארים את המקרים שמפורטים בתורה, ולאחר מכן נעיין בשורש "אבד" שמופיע בצווי הכללי.

2. השורשים: "נדח" "תעה"

נדח

"נדח" - הוא היוצא מהמקום שלו¹. פעמים רבות בתנ"ך בא שורש זה בקשר לעם ישראל שנדחים מהארץ, כלומר גולים ומסולקים ממנה, כגון: "בכל הגוים אשר הדחתך שמה" (ירמיהו מ"ו, כח). לפעמים בא השורש בהשאלה בענייני אמונות ודעות: "ונדחת והשתחית לאלהים אחרים" (דברים ל', יז). בפרשיה שלנו מדובר על שור ושה נדחים, דהיינו, שמרוחקים מן המקום הטבעי שלהם, והמוצא מצוה להחזירם למקומם הראוי - "השב תשיבם לאחיך".

תעה

התועה הוא זה שאינו יודע את הדרך, (הפיסית או המחשבית כמו: "אדם תועה מדרך השכלי" - משלי כ"א, טז), ומחמת זאת הוא סר וסוטה מן הדרך: "והנה תעה בשדה" (בראשית ל"ז, טו), "ותלך ותתע במדבר באר שבע" (בראשית כ"א, יד). במובן הזה מדובר בפרשיה שלנו על השור והחמור שתעו, וגם כאן המוצא מצוה להחזירם לבעלים - "השב תשיבנו לו".

מתוך עיון בלשונות אלו ניתן ללמוד שמצוה בתורה היא להשיב חפץ שיצא ממקומו בחזרה למקומו הנכון והראוי.

3. השורש "אבד"

בניגוד לרושם שמתקבל מהתבוננות בלשונות שמתארים מקרים ספציפיים, הרי שבהתבוננות בהתייחסות הכללית של המצוה שמדברת על "אבדה", מצטיירת לפנינו תמונה שונה.

המשמעות השכיחה של השורש "אבד" בתנ"ך היא: כליון/השמדה, כגון: "להשמיד להרוג ולאבד" (אסתר ג', יג), "לנתוש ולנתוך ולהאבד ולהרוס" (ירמיהו א', ט), ועוד רבים. בדומה

1. הצמד "נד" מופיע בכמה שורשים במשמעות זו: נדד, נדח, נדף, נדה. (ואף השורש "נדר" קשור לעניין זה שכן הנודר מרחיק ממנו דברים מסוימים או מרחיק עצמו מהם - מהרב שוקי פרידמן)

למשמעות הזאת של כליון והשמדה מוחלטים, מופיע השורש "אבד" גם במשמעות של כליון יחסי, כלומר, דבר שכלה ביחס לדבר אחר, כגון: "ואבדתם מהרה מעל הארץ" (דברים י"א, יז). עם ישראל אינם כלים ומושגים חס ושלום, אך ביחס לארץ ישראל, הם כלים ממנה. במשמעות זו בא המושג "אבדה", שמופיע בפרשיות השבת אבדה², כחפץ שכלה מצד בעליו. אין הדבר הכרחי שחפץ שאבד יכלה ויושמד מן העולם, אך מצד הבעלים, חפץ שאבד - לא קיים עוד, וכפי שעולה מן הדימוי של משורר תהלים "נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אבד" (תהלים ל"א, ג).

4. היחס בין השורשים

לאור האמור, הצווי של התורה "וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו", אינו מדבר בהכרח על השבת חפץ למקומו הטבעי, אלא על הצלת רכוש הזולת מהפסד. יתכן מצב בו חפץ אינו מונח במקומו הראוי אך לא נשקפת לו סכנה של אבדון, ובמצב כזה הוא לא יהיה מוגדר כאבדה. מאידך, יתכן מצב בו נמצא החפץ ברשות הבעלים אך נשקפת לו סכנה ואז הוא יהיה מוגדר כאבדה.

לכאורה, מסקנה זו אינה עולה בקנה אחד עם האופן בו הבנו את המצוה לפי המקרים שמתוארים בתורה. אלא, שיש להבין שלמרות שהשורשים "תעה" ו"נדח" מתארים **מצואות** של ריחוק מהמקום, הרי **המשמעות** של ריחוק זה היא הרבה פעמים כליון והשמדה. יש פסוקים בהם יש הקבלה בין הנדח והאובד: "ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים" (ישעיהו כ"ז, יג), "ואת הנדחת לא השבתם ואת האבדת לא בקשתם" (יחזקאל ל"ד, ז), כמו כן, אנו מוצאים בירמיהו פסוקים בו רואים שהנדחות מובילה לאבדון: "והדחתי אתכם ואבדתם" (ירמיהו כ"ז, י, וכן בפס' טו), והוא הדין לתעיה שגם כן יכולה להוביל לאבדון, כפי שמופיע בירמיהו: "צאן אבדות היו (קרי) עמי רעיהם **התעום**" (ירמיהו נ', ו) - מחמת שהרועים התעו אותם, הם אבדו בסופו של דבר.

על פי זה יש לומר, שהמקרים של הבעלי חיים התועים והנדחים שמופיעים בתורה הם מקרים בהם נמצאות הבהמות במצב של כליון ואבדון מצד הבעלים (או לפחות במצב שקיים חשש שהתעיה והנדחות יובילו לאבדון הזה), ולכן מחויבים להשיבם לבעלים.

מתוך הדברים הללו אנו למדים כי:

מצוות השבת אבדה, אינה רק להשיב לאדם חפץ שהוא אינו יודע היכן הוא נמצא, אלא עניין המצוה הוא להציל את רכושו של הזולת מאבדון³.

5. מהות המצוה כמשנה וכתוספתא

יסוד זה שדייקנו מתוך התורה והני"ך, שהשבת אבדה אינה מצטמצמת רק להשבת חפץ אבוד (שזהו מובנו הפשוט של הביטוי השבת אבדה), קיים גם במשנה. ניתן להוכיח דבר זה מכך שהמשנה משתמשת בביטויים: "כמשיב אבדה", ו"משום השב אבדה", כאשר מדובר על הצלת

2. וכן בשמות כ"ב, ח; וביקרא ה', כב.

3. וכבר אמרנו כי האבדון עליו מדובר אינו דווקא מצד החפץ אלא אף אם האבדון הוא מחמת הבעלים. בעניין אבדון מצד הבעלים, יש לעיין מה דינו של אבדון זמני - חפץ שאבד מבעליו ולא קיימת לגביו סכנה שהוא ישמד וכן לא קיים חשש שהוא יאבד לנצח מן הבעלים, אולם, יתכן ויעבור זמן מסוים עד שהם ימצאו אותו ועד אז החפץ חסר להם (דוגמה שכחה בשיבות: ספר שנמצא בבית המדרש - מצד אחד יש ודאות כמעט גמורה שבסופו של דבר החפץ ישוב לבעליו, אך מצד שני יתכן ויעבור זמן עד שבעליו ימצאו את החפץ ויבניתיים הם צריכים אותו). ודאי שמצד גמילות חסדים יש להשיב את החפץ לבעליו, אך יש מקום לעיין האם גם במקרה כזה חלות על המוצא מצוות "השב תשיבם" ו"לא תוכל להתעלם"?

ממון החבר מהפסד, גם אם לא מדובר על השבת חפץ שאבד (עיין ב"מ ו', ז; ז', ד; שבועות ו', א)⁴.

עניין זה מפורש בניסוח קולע של התוספתא (ב', כח): "ראה מים שהן שוטפין והולכין חייב לגדרן. זה הכלל: כל דבר שיש בו משום חסרון כיש בו משום השב אבדה"⁵.

סיכום

ראינו, כי מצד מהותה ושורשה, כוללת בתוכה מצוות השבת אבדה כל מקרה של הצלת רכוש הזולת מהפסד. הגדרה זו מרחיבה במידה ניכרת את מכלול המקרים בהם אדם חייב להחליץ הצלת ממון חברו, לאמר: לא רק במקרים של חפץ שאבד לבעליו, אלא אף במקרה של הפסד ממון מחמת סיבה אחרת יש חובה להשתדל בהצלת הממון מדין השבת אבדה.

להגדרה זו יש גם משמעות מצמצמת לגבי מצוות השבת אבדה, לאמר: המצוה אינה להשיב את החפץ לבעליו אלא להצילו מהפסד. וא"כ לאחר שהמוצא הודיע למאבד שמצא אבדתו אין חיוב על המוצא להביאה אליו, וכן מובא בפוסקים⁶.

ב. הגדרת 'אבדה' במשנה ובגמרא ובראשונים

פתיחה

בפרקנו אנו מוצאים שתי משניות העוסקות במקרים ובמצבים שבהם אין החפץ מוגדר כאבדה, ולא קיימת לגביו מצוות השבת אבדה⁷:

משנה ט'⁸ - עוסקת בשאלה "איזו היא אבדה", והיא דנה בשאלה אלו מקרים מוגדרים כמצב של אבדה ואלו לא.

4. אכן צריך להעיר, שלמרות שהמצוה מתייחסת לכל הצלת ממון מהפסד, הרי שהביטוי "השבת אבדה" מתייחס למקרה של השבת חפץ שאבד (וזה בנוי על הפסוקים בדברים: "והשבתו לו... וכן תעשה לכל אבדת אחיך"). ולכן על מקרים ששייכים למצוה זו מצד המהות, אבל לא מתאימים לביטוי "השבת אבדה", נאמר שהוא "כמשיב אבדה", או שהדבר הוא "משום השב אבדה" (ועיין עוד תוספתא תרומות א', יד; בכורות ז', טו; ב"מ ב', י - מובא להלן).

5. ועיין לקמן בנספח א'.

6. כך פסק החזו"א הר"י משה פיינשטיין זצ"ל, ויב"א הר"ש אלישיב שליט"א - הובאו דבריהם בספר 'השבת אבדה כהלכתה' (עמ' מז).

7. יש משניות נוספות שעוסקות בפטור מהמצוה מחמת סיבות שונות (זקן ואינה לפי כבודו, אבדה בבית הקברות ועוד), אך שם מדובר במציאות של אבדה רק שמצד הגברא יש פטור. במשניות שלנו מדובר שמצד החפצא אין כאן מציאות של השבת אבדה.

8. לפי פרשנות הגמ' אף משנה י' מדברת על עניין זה. בקריאה הראשונית אמנם נראה שהמשנה מדברת על השבת אבדה, אך כאשר מעיינים בדבר מסתבר שמדובר על מצוות פריקה וטעינה, וזאת מכנה טעמים:

(א) מצד הסברא - מה ההו"א שבהמה ברפת תהיה חייבת בהשבה.

(ב) מצד ההשוואה למשנה ט' עולה כי המשניות מקבילות, אך בעוד משנה ט' מדברת על השבת אבדה משנה י' מדברת על פריקה וטעינה:

משנה ט' - השבת אבדה	משנה י' - פריקה וטעינה
חלק א' - המקום בו נמצא החפץ	חלק א' - מקום המפגש עם הבהמה
חלק ב' - החזירה וברחה... אפילו ארבעה וחמשה פעמים	חלק ב' - פרק וטען... אפילו ארבעה וחמשה פעמים
חלק ג' - שלו קודם ופטור מהשבה	חלק ג' - מקרים בהם פטור מהמצוה

משנה ג' - דנים במקרים בהם אסור למוצא לגעת בחפץ מכיוון שהוא לא אבוד.

מעבר להבדל שקיים בין המשניות מבחינת הנושא שלהן⁹, יש גם הבדל במקרים בהם עוסקות המשניות:

משנה ט' - עוסקת בבעלי חיים - מתי מגדירים בעלי חיים כאבודים, שאז חובה להשיבם, ומתי לא. בעניין זה לא נדון במאמרנו¹⁰.

משנה ג' - עוסקת בחפצים דוממים¹¹. דרך עיון במשנה זו ננסה ללמוד מתוכה ומתוך הגמרא, את הגדרים לפיהם קובעים האם חפץ הוא אבדה או לא.

1. מוצא אחר הגפה – משנה וגמרא

פתיחה

מצא אחר הגפה או אחר הגדר גוזלות מקושרים, או בשבילין שבשדות - הרי זה לא יגע בהן. מצא כלי באשפה, אם מכוסה - לא יגע בו, אם מגולה - נוטל ומכריז. (ב"מ כ"ג, א)

משנה זו עוסקת במציאת חפצים דוממים, והיא קובעת מתי 'חייב להכריז' עליהם ומתי 'לא יגע' בהם. דרך משנה זו ננסה לברר מתי מגדירים חפץ דומם כאבדה שחייבים לטפל בה, ומתי אומרים שאינו נחשב אבדה ולא נוגעים בו.

העיקרון של המשנה – דרך נפילה/דרך הינוח

במשנה מופיעות שתי פסיקות: "לא יגע", ו"נוטל ומכריז". בפשטות נראה לומר כי העיקרון של המשנה הוא: **האם החפץ הונח בכוונה ע"י הבעלים או לא.**

גוזלות מקושרים שנמצאים אחר הגפה, הונחו שם ע"י הבעלים והם ודאי ישובו לקחתם ולכן - "לא יגע".

כלי מכוסה באשפה ודאי הוצנע והוסתר ע"י הבעלים, ולכן - "לא יגע".

כלי מגולה באשפה ודאי שלא הונח שם בכוונה, ולכן - "נוטל ומכריז".

ג) הלשון "אין חייב בה/חייב בה", ששונה מלשון משנה ט': "אין זו אבדה/הרי זו אבדה".

ד) בספרי (דברים פסקה רכ"ה) מפורש שדין זה מתייחס לפריקה וטעינה שכן הוא אומר: "לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים) בדרך' - ולא ברפת מיכן אמרו 'מצאה ברפת אין חייב בה ברשות הרבים חייב בה'". ועיין בביאורו של הנצי"ב לספרי - עמק הנצי"ב, שכותב שנחלקו הספרי והגמ' בפירוש המשנה.

ה) הרי"ח אלבק (בהשלמות למשנה) טוען שהמשנה מדברת הן על פריקה וטעינה והן על השבת אבדה, וראייתו מהמשך המשנה "אם אמר לו אביו הטמא או שאמר לו אל תחזיר". כמו"כ, הוא מציין שלגבי כמה נושאים מצינו איחוד והשוואה בין הלכות השבת אבדה ופריקה וטעינה, וזה מחמת הקרבה בסמיכות הפסוקים והעניינים.

ו) לענ"ד, על אף שהטענה הכללית לגבי איחוד והשוואה בין הנושאים ודאי שנכונה (עיין במאמר "פרק אלו מציאות - מבנה הפרק ומיקומו" הערה 3) מכ"מ בנושא המסוים הזה נראה שמדובר רק על פריקה וטעינה מחמת הסיבות שלעיל. אמנם, לגבי הדין של "אמר לו אביו..." ואולי אף לגבי אבדה בבית הקברות, נראה שמדובר גם על השבת אבדה, וגם על פריקה וטעינה. והשוואה מכילתא דר"י (שמות כ"ג, ה) "אמר לו אביו, אל תפרוק עמו, אל תטעון עמו ואל תחזיר לו אבדתו, הרי זה לא ישמע לו".

9. בנספח ב' ידון היחס בין המשניות הללו.

10. שכן עניין זה פחות נוגע לנו כיום. כמו כן המציאות שמתוארת בגמ' שונה מהמציאות היום וקשה להשתמש בדוגמאות ובגדרים של הגמרא, וכפי שכותב ערוך השולחן (סימן רס"א ס"יא): "כללו של דבר שדבר זה תלוי לפי ראות עיני המוצא ולפי מנהג המדינה".

11. אמנם במשנה זו מוזכרים גם גוזלות, אך מדובר בגוזלות מקושרים שלעניינינו הם נחשבים לחפץ דומם.

יסוד זה מתבאר בגמ' כאשר היא דנה בסיפא של המשנה. הגמ' מצטטת ברייתא ובה נאמר: "מצא כלי טמון באשפה - נוטל ומכריז..."¹². ברייתא זו חולקת לכאורה על המשנה שלנו בה נאמר במפורש: "מצא כלי באשפה... מכוסה - לא יגע בו". תירוצו של רב זביד לסתירה הוא: "הא (במשנה) בכובי וכסי, הא (בברייתא) בסכיני והמניק. בכובי וכסי - לא יגע, בסכיני והמניק - נוטל ומכריז", ומפרש רש"י: "כובי וכסי - טמונים מדעת הואי, ולא יגע בהן. סכיני והמניק - שהן כלים קטנים, אבדה הן, שהשליכם שם עם האשפה שהוציאם מן הבית". הרי שההבדל בין המקרים תלוי בשאלה האם החפץ הונח בכוונה ע"י הבעלים או לא¹².

אבחנה זו מופיעה במקום נוסף בגמ' (בדף כ"א ע"א) לגבי פירות מפוזרין, ושם הגמ' משתמשת בביטויים 'דרך נפילה - דרך הינוח', וז"ל: "מצא פירות מפוזרין... היכי דמי, אי דרך נפילה - אפילו טובא נמי, ואי דרך הינוח - אפילו בציר מהכי, נמי לא". כאשר הפירות באו למקום דרך נפילה הם מוגדרים כאבדה ולכן הרי אלו שלו (כדין פירות מפוזרים). כאשר הפירות נמצאים דרך הינוח אסור ליטלם, שכן "עתיד (הבעלים) לחזור וליטלן" (רש"י).

לפי הדברים הללו ניתן לנסח כלל: כאשר החפץ נמצא דרך נפילה הוא נחשב כאבדה וחייב להכריז (אם יש בו סימן), וכאשר הוא נמצא בדרך הינוח - לא יגע.

הקושיות מנהגמ' על עיקרון זה

בניגוד להבנה זו, אנו מוצאים מספר מקומות בגמ', בהם משמע שגם כאשר החפץ נמצא בדרך הינוח צריך להכריז:

בדף כ"ג ע"א הגמ' דנה בדין המוצא כריכות, ומדברי הגמ' מבואר שגם כאשר הכריכות נמצאים בדרך הינוח נוהגים בהם דיני אבדה, דהיינו: יש בהם סימן - מכריז, אין בהם סימן - הרי אלו שלו, וכלל לא נאמר שם שאסור ליגע בכריכות. הדברים מפורשים בסיכום של רב זביד משמיה דרבא: "והלכתא: כריכות ברשות הרבים (בין דרך נפילה ובין דרך הנחה) - הרי אלו שלו, ברשות היחיד, אי דרך נפילה - הרי אלו שלו, אי דרך הנחה - נוטל ומכריז. וזה וזה בדבר שאין בו סימן, אבל בדבר שיש בו סימן - לא שנא ברשות הרבים ולא שנא ברשות היחיד, בין דרך נפילה ובין דרך הנחה - חייב להכריז". הרי לנו שגם חפץ שנמצא דרך הינוח נחשב אבוד וחלים בו דיני אבדה.

יתירה מזו, בסוגייתנו (בדף כ"ה ע"ב) בדיון על דין המשנה - "מצא אחר הגפה... גולות מקושרין... לא יגע בהם", נאמר בגמ': "מאי טעמא? דאמרין: הני אינש אצנעיהו, ואי שקיל להו לית להו למרייהו סימנא בגווייהו, הלכך לשבקיניהו עד דאתי מרייהו ושקיל להו. ואמאי ליהוי קשר סימנא? אמר רבי אבא בר זבדא אמר רב: במקושרין בכנפיהן, דכולי עלמא הכי מקטרי להו...". מדברי הגמ' יוצא שאם יש בגולות סימן, גם אם הם נמצאים דרך הנחה - חייב להכריז¹³.

12. רב פפא מתרץ את הסתירה באופן אחר, והוא תולה את הסתירה בין המשנה לברייתא בשאלה האם האשפה עשויה ליפנות או לא. כלומר, סיבת ההבדל קשורה לשאלה האם קיימת סכנת אבדון לחפץ. אך נראה שרב פפא אינו חולק על העיקרון שהבאנו, אלא שאומר שאין צורך לומר שהמשנה והברייתא מדברת על חפצים שונים זה מזה ואפשר לחלק באופן אחר.

13. למסקנה, הגמ' מעמידה שמדובר בספק הינוח שאין בו סימן ולכן לא יגע, וא"כ אין ראייה שבדאי הינוח חייב להכריז כשיש סימן. אמנם, הסיבה שהגמ' מגיעה למסקנה זו היא מצד הקושיא מדוע מקום לא נחשב סימן, ובפשטות היא אינה חוזרת מעצם הקביעה שאם היה בהם סימן, אפילו דרך הינוח - חייב להכריז. (ויש ראשונים שהסבירו אחרת - עיין ריטבי"א כה ע"ב ד"ה "גמ' מ"ט").

סיכום

ראינו, כי חפץ **דרך נפילה** תמיד מוגדר כאבדה (יש סימן - חייב להכריז, אין סימן הרי אלו שלו). אך בנוגע ל**דרך הינוח** ראינו שלש גמרות שונות שבכל אחת מהן התייחסות שונה:

א. כלי באשפה - בין יש סימן בין אין סימן - לא יגע¹⁴.

ב. כריכות - יש סימן - חייב להכריז, אין סימן - הרי אלו שלו¹⁵.

ג. גוזלות מקושרים - יש סימן - חייב להכריז, אין סימן - לא יגע.

הרי שעיקרון זה אינו העיקרון היחיד, ומסתבר שיש עוד גורמים ומרכיבים שמשפיעים על הגדרת חפץ כאבדה. נעיין בראשונים ונראה כיצד הם מתמודדים עם שלשת הגמרות הללו.

2. שיטות הראשונים

רש"י - משתמר/לא משתמר

בפירושו למשנה, מסביר רש"י את העיקרון העומד מאחורי הדין של המוצא כלי באשפה ומתוך כך מתברר ההבדל בין דין זה לדין גוזלות, וז"ל: "מכוסה לא יגע בו: **דאין זו אבדה** שיהא מוזהר עליה בלא תוכל להתעלם - **דמשתמר הוא**".

מדברי רש"י ניתן לדייק שגוזלות אינם משתמרים, ומוזהר עליהם ב"לא תוכל להתעלם"¹⁶. במקום שאינו משתמר קיים חשש שיקחו את החפץ משם, ולכן אבדה היא וחייב להכריז. כך גם כותב רש"י (בדף כג ע"א) לגבי דין המוצא כריכות וז"ל: "אי דרך הינוח נוטל ומכריז - מקום. ולא יניחם שם **שמה ימצאם נכרי ויטלם, ושמה שכחום הבעלים**"¹⁷.

אמנם, כאשר אין בחפץ סימן - לא יגע, וכפי שמסביר רש"י אצלנו (ד"ה "לכתחילה לא יטול"): "דאי שקלת לה ליכא למרייהו סימנין למיתב בהו ויפסיד, הלכך לא יטול והבעלים יזכרו ויבואו ויטלוס".

14. כמפורש במשנה "מצא כלי באשפה מכוסה לא יגע בו", וברור שבמשנה מדובר בכלי שיש בו סימן מאחר שאם הוא מגולה נוטל ומכריז. ואם כאשר יש סימן לא יגע, כל שכן כשאין סימן.

15. עיין רש"י כג ע"א ד"ה "הלכתא כריכות ברה"ר".

16. רש"י אינו כותב זאת באופן מפורש, אך הדבר מתברר מכך שלגבי כלי באשפה מסביר רש"י שלא יגע בו שכן "אין זו אבדה... **דהא משתמר הוא**", בעוד שלגבי גוזלות רש"י לא מפרש כך אלא כותב "לא יגע בהן - טעמא מפרש בגמ'".

17. בדבריו אלו מתרץ רש"י קושיא נסתרת. שכן אם החפץ הונח במקום מדעת הבעלים מה אכפת לנו אם הוא אינו משתמר, הרי אם הם לא חששו לכך שהמקום אינו משתמר - "אבדה מדעת היא", ומדוע שהמוצא יחשוש יותר מהם? והרי זה דומה לאדם שמניח אבדה באשפה העשויה ליפנות שעל זה אומרת הגמ' (בדף כה ע"ב) ש"אבידה מדעת היא", ומפרש רש"י: "דהוה ליה לאסוקי אדעתיה שיפנוה" (וע"ע כד ע"א ד"ה "וונמלך עליה לפנותה").

לכן מוסיף רש"י "ושמה שכחום הבעלים". כלומר, אבדה מדעת היא במקרה שאדם מניח **ומשאר** בכוונה חפץ במקום שאינו משתמר. במקרה שלנו אין מדובר על מצב שהבעלים השאירו את הכריכות בכוונה, אלא שהם שכחו אותם שם. במקרה כזה מגדירים את החפץ כאבדה (לא מדעת) שחייבים לדון בה בדיני אבדה (ולפי זה יוצא שהמילים "ושמה שכחום הבעלים" אינם מדברים על חשש נוסף, אלא זהו חלק מאותו החשש).

הרי לנו עיקרון חדש בדברי רש"י. ההבחנה, לשיטת רש"י, היא בין **חפץ משתמר לחפץ שאינו משתמר**. כלי באשפה הוא חפץ משתמר ואינו נחשב כלל לאבדה, ולכן גם אם יש בו סימן לא יגע ב¹⁸. לעומת זאת, גוזלות וכריכות נמצאים במקום שאינו משתמר ונחשבים לאבדה.

בדברי רש"י לא מצאנו התייחסות לשאלה מדוע כריכות שאין בהם סימן - "הרי אלו שלוי", ומדוע לא נאמר ש"לא יגע" והבעלים ישוב לקחתו, כפי שאמרנו לגבי גוזלות. עניין זה יתבאר בעז"ה בתוספות.

תוספות - שלש רמות של השתמרות

תוסי' (כה ע"ב ד"ה "אחר הגפה") מפתח את היסוד של רש"י והוא עושה הבחנה בין שלשה סוגי מקום מבחינת רמת ההשתמרות שלהם:

- א. מקום **שמשתמר לגמרי** - לא יגע בחפץ גם אם יש בו סימן.
- ב. מקום **שמשתמר קצת** - אם יש סימן נוטל ומכריז, ואם אין סימן לא יגע.
- ג. מקום **שאינו משתמר כלל** - אם יש סימן נוטל ומכריז, אם אין סימן הרי אלו שלו, מאחר ומסתבר שהבעלים התייאשו מהחפץ.

על פי חלוקה זו הוא הולך ומבאר את הסוגיות השונות בגמ':

כריכות ברה"ר, נחשבים **למקום שאינו משתמר כלל**, ולכן גם כאשר הם נמצאים דרך הינוח, דינם כחפץ שנמצא דרך נפילה, דהיינו, אם יש בהם סימן 'חייב להכריז', ואין אין בהם סימן (בגוף החפץ ובמקום) 'הרי אלו שלוי'¹⁹. הסיבה שלא אומרים כאן 'לא יגע' (במקרה שאין בחפץ סימן), היא מפני שהבעלים מתייאשים מהחפץ, וכפי שמבאר הרא"ש (תוסי' רא"ש כא ע"א ד"ה "כריכות"): "מתייאשים הבעלים מהם שיודעים שינטלו ולא יחזור עוד לידם, דכו"ע לא גמירי דין הינוח בדבר שאין בו סימן, ואי אפשר שלא ינטלו".

כלי מכוסה באשפה נחשב **מקום המשתמר** ולכן אף אם יש בו סימן לא יגע בו.

אחר הגפה נחשב **למקום המשתמר קצת**, ולכן אם מצא שם גוזלות שיש בהם סימן - נוטל ומכריז²⁰, ואם אין בהם סימן - לא יגע בהם.

18. כל זה כמובן, כאשר החפץ נמצא דרך הנחה. וברור שאם החפץ נפל, גם אם המקום משתמר - החפץ הוא אבדה וחייב להכריז, וכפי שכותב רש"י במפורש לגבי כובי וכסי וסכיני והמניק: "כובי וכסי: **טמונים מדעת הואי**, ולא יגע בהן. סכיני והמניק: שהן כלים קטנים - **אבדה הן, שהשליכם שם עם האשפה** שהוציאם מן הבית".

19. לדעת תוסי' אף רשות היחיד נחשב למקום שאינו משתמר (עיי' כא ע"א תוד"ה "אלו מציאות"). אך לגבי כריכות אין הדבר רלוונטי, שכן ברשות היחיד לא יכול להיות מצב של דרך הינוח ללא סימן כי תמיד המקום נחשב סימן.

20. וכפי שכותב הרא"ש (סימן ח): "כיוון שאינו במקום המשתמר יפה, ניחא לבעלים שהמוצא יטלו ומכריז, ואבידה היא שחייב בהשבתה כי הבעלים הניחוה שם לפי שעה ובמקרה לא יכלו לקחתו מיד" (ועיי' בדברי הרש"י שהבאנו לעיל ובהערה 17).

חשוב לציין כי דין זה הוא בנוגע למקרים של ספק הינוח ספק נפילה (עיי' כה ע"א תוד"ה "ואם נטלי") או במקרים של דרך הינוח שיש לומר שהחפץ אינו מונח כעת במקום מדעת הבעלים (עיי' לקמן הערה 23), אבל במקרה שברור שהחפץ מונח מדעת הבעלים - אף אם המקום אינו משתמר לגמרי ויש בו סימן - לא יגע בו, וכפי שאומר תוסי' לגבי טלית וקרדום בצד גדר שלא יגע בהם שכן: "התם לדעת הונח שם ולא יגע בו אפילו יש בו סימן, דדרך פועלים שמניחים טליתן או קורדום בצד גדר של אותה שדה" (כה ע"א תוד"ה "ואם נטלי" בתירוץ השני).

ריטב"א - דרך הצנעה-דרך שכחה

הריטב"א²¹ פותר את הסתירה בין הגמרות ע"י אבחנה בין שני סוגים של הנחה. ישנה הנחה **דרך הצנעה** וישנה הנחה **דרך שכחה**. חפץ שהונח **דרך הצנעה** אינו נידון כאבדה, משום שהבעלים הצניעו אותו בכוונה תחילה על מנת שישאר שם, ולכן לא יגע בו. חפץ שהונח **דרך שכחה** - "כגון שעמד שם לעשות עסקיו והניח כליו סמוך לו ושכחם שם", הרי הוא אבדה וחיוב להכריז.

הריטב"א מגדיר כיצד נבחין בין המקרים :

חפץ שנמצא במקום המשתמר - ודאי שהבעלים הצניעוהו.

חפץ שנמצא במקום שאינו משתמר כלל - ודאי הגיע למקום 'דרך שכחה' (כי אין מצניעים במקום שאינו משתמר כלל).

חפץ שנמצא במקום המשתמר קצת - לא ברור אם הונח 'דרך הצנעה' או 'דרך שכחה' ונידון כספק הינוח (כלומר ספק הגיע בדרך הצנעה).

מעתה, הגמרא העוסקת **בכריכות** (כג ע"א) דברה על המושג "דרך הינוח" בכוונה של **דרך שכחה**, ולכן כשיש סימן נוטל ומכריז וכשאין סימן הרי אלו שלו, כדין אבדה דרך נפילה.

לעומת זאת, הגמרא שעוסקת **בגוזלות מקושרים ובכלי באשפה** (כה ע"ב) מדברת על המושג "דרך הינוח" בכוונה של **דרך הצנעה**, ולכן **כלי באשפה** שמונח במקום המשתמר לא יגע אפילו יש סימן, **שודאי הוצע** שם. **גוזלות מקושרים** שנמצאים במקום המשתמר קצת הם **ספק הינוח**, וחוששים לשתי האפשרויות, ולכן: אם אין סימן לא יגע - שמא הונח דרך הצנעה, ואם יש סימן נוטל ומכריז - שמא הונח דרך שכחה²².

סיכום

דרך הגמרות והראשונים אנו רואים מהם הגדרים לפיהם קובעים האם חפץ שנמצא הוא אבדה או לא. בגמ' מופיעה האבחנה הראשונה שיש לעשות, והיא האם החפץ הגיע למקומו **דרך נפילה** או **דרך הנחה**. כאשר החפץ **נפל** מהבעלים ודאי שהוא אבדה ויש לנהוג בו כפי דיני השבת אבדה (יש סימן - חיוב להכריז, אין סימן - הרי אלו שלו).

לגבי חפץ שהונח ע"י הבעלים מצינו התייחסויות שונות בגמ', ולכן באים הראשונים ומסבירים שיש לעשות אבחנה נוספת במקרה של דרך הינוח:

רש"י ובעלי התוס' - מבחינים בין הנחה **במקום משתמר** - שאז אין החפץ מוגדר כאבדה, לבין מקום **שמשתמר קצת** או **שאינו משתמר כלל** - שאז קיים חשש לחפץ והוא מוגדר כאבדה.

הריטב"א - מחלק בין שני סוגי הנחות. הנחה **דרך הצנעה** אינה אבדה, והנחה אקראית **דרך שכחה** הינה אבדה. הדרך לדעת באיזה סוג הנחה מדובר היא לפי רמת ההשתמרות של המקום.

21. בחידושו לבי"מ כג ע"א ד"ה "אבל בדבר שיש בו סימן".

22. יש להעיר כי את ההבחנה בין דרך הצנעה לדרך שכחה מביא הריטב"א כדי לישב את לדעת הסוברים שבספק הינוח לא יגע גם אם יש סימן (שיטת מורו של הריטב"א ושיטת הרמב"ם - מובאים לקמן), והוא עצמו חולק עליהם וכפי שכותב בדף כה ע"ב (ד"ה "גמ'. מאי טעמא" לפני שמביא את שיטת מורו): "ובודאי שהסוגיא למאן דלא דחיק לה מוכחא כפירוש התוס' ורש"י ז"ל שלא אמרו ספק הנוח לא יטול אלא בדבר שאין בו סימן". אמנם, ההבחנה שהוא עושה בין סוגי הנחה קיימת גם לשיטתו, וכמו שמסיים לאחר שעושה את ההבחנה בין דרך הצנעה לדרך שכחה (בכג ע"א ד"ה "אבל בדבר שיש בו סימן"): "יזזה יהיה לך אב לכל הפרק להבדיל בין הנחה זו ובין ספק הנוח ובין ודאי הנוח. וזה דבר שנכשלו בו גדולים דוק ותשכח".

חפץ שנמצא במקום שאינו משתמר כלל - ודאי שמונח דרך שכחה ונחשב אבדה. לעומת זאת, במקום המשתמר - ודאי הונח דרך הצנעה ולא יגע. ובמקום המשתמר קצת - ספק.

רש"י ותוס' מדברים במושגים שונים מאלו של הריטב"א. הפרמטר של רש"י ותוס' הוא **מתי קיימת סכנה לחפץ**. מאידך גיסא, הריטב"א דן באופי ההנחה - האם הבעלים הניחו את החפץ בכונה שישאר או ששכחו אותו שם.

איברא, שבסופו של דבר, הדברים הם אחד, הן בשורש והן בשורה התחתונה. רש"י ותוס' מחד, מודים שהשאלה המרכזית שאותה אנו מנסים לברר היא 'מה דעת הבעלים?'²³, ומאידך הריטב"א נזקק למבחן של רש"י ותוס' (מה רמת השימור של החפץ), על מנת לדעת באיזו 'הנחה' מדובר²⁴, ובסיכומו של דבר אין נפק"מ מעשית בין השיטות²⁵. למעשה, אנו חוזרים ליסוד שבררנו בחלקו הראשון של המאמר, שהגדרת אבדה היא: **מציאות של חסרון והפסד לבעלים**, והראשונים עוזרים לברר ולהגדיר מתי מצב זה קיים בחפץ שנמצא ומתי לא.

3. ספק הינוח - שיטות הראשונים

פתיחה

בפסקה הקודמת ראינו את שיטות הראשונים כיצד מגדירים חפץ כאבדה, וראינו שהשאלה המרכזית אותה יש לברר היא מהו רצון הבעלים לגבי החפץ - האם הם רוצים שהחפץ יהיה מונח במקומו או לא²⁶.

כל זה טוב כאשר יודעים מה דעתם של הבעלים, או שאפשר לקבוע ולשער זאת על פי הכללים והגדרים שמביאים הראשונים. השאלה היא, מה קורה במקרה של ספק - כאשר לא יודעים האם החפץ בא דרך נפילה או דרך הנחה (וגם אם בא דרך הנחה - האם הבעלים רוצים שהחפץ ישאר מונח במקום או לא).

23. שהרי אם הבעלים הניח את החפץ בכונה במקום שאינו משתמר לגמרי על דעת שישאר שם - לא יגע בו (עיין לעיל הערה 19), ומצד שני הסיבה שבמקום שאינו משתמר לגמרי נוטל ומכריז אף אם מדובר בדרך הינוח היא מפני שאנו אומרים שבמקרים כאלו אין רצון הבעלים שהחפץ ישאר שם (וכדברי תוד"ה "ואם נטלי": "יוש לפרש דמייירי הכא בספק אבידה דאפילו הניחה בעלים שם מדעת דומה ששכחוהו"). וברא"ש אנו מוצאים שלשה מקרים כאלו:

"הצניעום שם ליטלם לאלתר ושכחום" (תוס' רא"ש כה ע"ב ד"ה "ואי שקיל").

"הבעלים הניחום שם לפי שעה... ובמקרה לא יכלו לקחתו מיד" (פסקי הרא"ש סימן ח').

"סבורים הבעלים שלא ימצאם עד שיבואו הם ויטלום" (תוס' רא"ש כא ע"א ד"ה "כריכות").

24. הסיבה להתמזגות השיטות היא משום שכלל שהחפץ פחות משתמר הבעלים אינם רוצים שיהיה שם, ולכן גם מראש לא יצניעו שם את חפציהם.

25. ישנו הבדל מבחינת דרך החקירה בין רש"י ותוס' לריטב"א, בכך שרש"י ותוס' מנסים להתחקות אחר דעת הבעלים בהווה, ואילו הריטב"א מנסה לברר מה היה דעתם בשעת ההנחה, אולם כאמור, למעשה אין הבדל בפרמטרים אותם בוחנים משום שכלל שהחפץ פחות משתמר הבעלים אינם רוצים שיהיה שם, ולכן גם מראש לא יצניעו שם את חפציהם.

26. אמנם היסוד המרכזי הוא האם יש כאן מציאות של הפסד לבעלים, אך יש להסתייג קצת מהגדרה זו שכן יכולה להיות מציאות של יאוש מדעת שגם אם יש הפסד לבעלים אין המוצא נזקק לטפל באבדה כזו.

גמ' בדף כה ע"א דנים במקרה של אבדה שהיא "ספק הינוח" (כלומר ספק החפץ הנוח ספק נפל). בהבנת גמ' זו נחלקו הראשונים ומחלוקת זו היא בדיוק בשאלה כיצד דנים במקרה של ספק²⁷. בעניין זה מצינו שלש שיטות בראשונים:

שיטת רש"י ודעימיה: שיטת רש"י שחפץ שהוא "ספק הינוח" - אם יש סימן נוטל ומכריז, ואם אין סימן לא יגע בו²⁸.

שיטת הרמב"ם: בניגוד לדעה זו, דעת הרמב"ם²⁹ שבספק הינוח לא יגע אף אם יש בחפץ סימן, וכן מביא הריטב"א בשם מורו³⁰.

שיטת הרי"ד: לרי"ד שיטת ביניים - הוא סובר שספק הינוח אינו חייב ליטול גם כאשר יש סימן, אך אם אדם רוצה בכל אופן ליטול (כשיש סימן) - רשאי לעשות כן.

מעבר לראיות ולהוכחות מהגמרא, מחלוקת ראשונים זו תלויה גם בהסבר שהם נותנים לדין "לא יגע בו", והיא משפיעה על דעתם בדין ספק הינוח. ננסה לעמוד על שורש המחלוקת בין הראשונים.

רש"י

על הדין של מציאת כלי באשפה מפרש רש"י: "לא יגע בו - דאין זו אבדה שיהא מוזהר עליה בלא תוכל להתעלם דמשתמר הוא". כפי שכתבנו לעיל, שיטת רש"י היא שיש חובת הזיקקות לחפץ כאשר הוא נמצא במקום שאינו משתמר שאז הוא מוגדר כאבדה. חפץ שנמצא במקום משתמר אינו אבדה ולכן לא יטול³¹.

לפי רש"י גוזלות אחר הגפה אינם במקום המשתמר ולכן מוגדרים כאבדה. אי"כ מדוע בספק הינוח (ללא סימן) לא יטול? מסביר רש"י: "לכתחילה לא יטול - דאי שקלת לה ליכא למרייהו סימנין למיתב בהו ויפסיד, הלכך לא יטול והבעלים יזכרו ויבאו ויטלו". כלומר, בעיקרון גם במקרה של ספק הינוח היה צריך ליטול את החפץ שהרי הוא מוגדר כאבדה, אלא שכאן יש בעיה שמאחר ואין לחפץ סימן, נטילת החפץ ע"מ להתזיר יכולה להפסיד את המוצא ולהקטין את הסיכויים שהחפץ ישוב אליו, ולכן לא יטול. כלומר, הסיבה לאיסור נטילת החפץ נובעת מדיני השבת אבדה, שבמקרה כזה עדיף לא ליגע³².

27. במסגרת מאמר זה לא נפרט את האופנים השונים בהם הבינו הראשונים את הגמ', והראיות שלהם לכאן ולכאן, אלא נעמוד על עיקרי שיטותיהם וננסה לברר את הסברות של השיטות השונות, והרוצה לראות יותר יעיין במקורות שצוינו בהערות.

28. וכך כותב רש"י על דברי רבי אבא בר זבדא בשם רב - "כל ספק הינוח לכתחילה לא יטול" וז"ל: "ספק הינוח - בדבר שאין בו סימן... לכתחילה לא יטול - דאי שקלת לה ליכא למרייהו סימנין למיתב בהו ויפסיד...". יוצא מדברי רש"י שספק הינוח בחפץ שיש בו סימן יטול ויכריז וכך סוברים סיעה גדולה של ראשונים (כך משמע בדברי התוס' ד"ה "אחר הגפה", וכן מפורש בפסקי רא"ש סימן ח': "וכן נמי ספק הנוח דבר שיש בו סימן נוטל ומכריז", וכן דעת הריטב"א כפי שכותב (כה ע"ב ד"ה "גמ'. מאי טעמא"): "יובדאי שהסוגיא למאן דלא דחיק לה מוכחה כפירוש התוס' ורש"י ז"ל". וכן כתוב ברי"ן (ד"ה "נמצא כלל אבידה"). וע"ע ברמב"ן (ד"ה "ולחוי יודעי"), וברשב"א (ד"ה "הוה ליה ספק הינוח"), ובפסקי ריא"ז פ"ב הלכה ד' (אותיות א-ג) ובקונטרס הראיות שלו סימן ה'.

29. הלכות גזלה ואבדה פט"ו ה"א - מובא להלן.

30. כה ע"ב ד"ה "גמ'. מאי טעמא": "אבל יש מפרשים וזה דעת מורנו, דסתמא נקט כל ספק הנוח לא יטול, דעל הספק עשאוהו כודאי הנוח".

31. רש"י לא כותב במפורש את הסיבה, אך נראה שאיסור הנגיעה בחפץ הוא מכיוון שהוא לא מוגדר כאבדה, ואי"כ אין למוצא זכות לגעת בחפץ שאינו שלו.

32. ונראה שבכיוון זה הולך תוספות שכן כותב: "ואמר ר' אבא בר זבדא אמר רב ספק הינוח לכתחילה לא יטול - כדמפרש לעיל דלמא איניש אצנעהו", וכן הריטב"א (כה ע"ב ד"ה "מתני. מצא אחר הגפה, גמ. מאי טעמא").

דעתו של הרמב"ם מתבארת מלשונו בהלכות גזלה ואבדה (פטי"ו ה"א) וז"ל:

כל המוצא אבידה בין שיש בה סימן בין שאין בה סימן אם מצאה דרך הנחה אסור ליגע בה שמא בעליה הניחיה שם עד שיחזרו לה ואם יבא ליטול אותה והיה דבר שאין בו סימן הרי אבד ממון חבירו בידו שהרי אין לו בה סימן להחזירה בו, ואם היה דבר שיש בו סימן הרי זה הטריחן לרדוף אחריה וליתן סימניה ולפיכך אסור לו שיגע בה עד שימצא אותה דרך נפילה. אפילו נסתפק לו הדבר ולא ידע אם דבר זה אבוד או מונח הרי זה לא יגע בו...³³

הרמב"ם מביא שתי סיבות מדוע חפץ שנמצא בדרך הנחה לא יגע בו. לגבי דבר שאין בו סימן כותב הרמב"ם שאם יטול את החפץ "הרי אבד ממון חבירו בידו שהרי אין לו בה סימן להחזירה בו". טעם זה מבוסס על תחילת הגמ': "מאי טעמא (לא יגע בגוזלות)? דאמרין: הני אינש אצנעינהו, ואי שקיל להו - לית להו למרייהו סימנא בגווייהו, הלכך לשבקינהו עד דאתי מרייהו ושקיל להו", וכן ראינו שרש"י נוקט בטעם זה. הטעם השני שנותן הרמב"ם לגבי חפץ שיש בו סימן "הרי זה הטריחן לרדוף אחריה וליתן סימניה", הוא טעם חדש שלא ראינו בראשונים האחרים. כאשר אדם מוצא חפץ שיש בו סימן והוא מסתפק בו אם נפל או לא, יש צד לומר שיכריז מכיוון שיתכן שנפל ואבד לבעלים, אך מצד שני, אם הוא הונח בכונה הרי שהנטילה וההכרזה תפגע בבעלים ותגרום להם לטרחת יתירה, מאחר והספק הוא לשני הצדדים נשארים בשב ואל תעשה ו"לא יגע".

פסקי רי"ד

דעתו של הרי"ד שבספק הינוח אין חובה ליטול את החפץ אך אם רוצה רשאי ואף תבא עליו ברכה³⁴, וז"ל³⁵:

...הילכך נראה לי לפרש כן, 'כל ספק הינוח' - בין אם הוא דבר שיש בו סימן בין אם הוא דבר שאין בו סימן - לכתחילה אינו מוזהר עליו ליטול ולהכריז... שיש לומר מדעת הונח שם ואין זו אבדה שהוא מוזהר עליה... 'ואם נטל לא יחזיר' - לאו לבעלים הוא אלא למקום שמצאה, דאע"ג דאמרין אין זו אבדה ולא נתחייב בה, אם נטלה נתחייב בה כדאמרין לקמן בזקן ואינה לפי כבודו - 'אם הכישה נתחייב בה', וה"נ אמרינן לכתחילה אינו חייב ליטול שיש לומר הונח שם לדעת, ואם נטל נתחייב בה להכריז עליה ולהחזירה בסימן...

הרי מפורש בלשונו של הרי"ד שאין איסור ליגע בחפץ אלא שאין חובה, והטעם הוא מפני שמדובר בספק ואפשר לתלות שמדעת הונח שם ואינו מוזהר מספק.

33. פירשנו את הרמב"ם כפי שהבנו אותו בפשטות. אמנם, יש מפרשים שפירשו את הרמב"ם באופנים אחרים במיוחד על רקע סוף דבריו "ואם היה דבר שאין בו סימן זכה בו ואינו חייב להחזירו" - עיין בנושאי כליו של הרמב"ם ובמפרשי השו"ע שהביא פסק זה של הרמב"ם (סימן רס"ב ס"ט), ואכמ"ל.

34. כפי שכותב: "אם הוא חושש ואומר כמו שעברתי אני כן יכול לעבור כאן אינש דלא מעלי ושקיל להו והלכך אוליכנה בבית ואכריז - תבוא עליו ברכה כיון שיש בו סימן". אמנם כאן הרי"ד אינו מדבר על ספק הינוח אלא על ודאי הינוח, אך כ"ש שבספק הינוח שיש יותר סיבה ליטול - תבא עליו ברכה.

35. פסקי רי"ד דף כה ע"ב, לאחר שמביא את דעת רש"י ומקשה עליה.

4. הגדרת אבדה – סיכום

במשניות ובגמרות ראינו שהיסוד הקובע הוא האם הבעלים יודעים ומודעים לכך שהחפץ נמצא היכן שהוא נמצא. הגדרים כיצד קובעים ויודעים זאת אינם מפורשים וברורים לגמרי, ובראשונים אנו מוצאים אופנים שונים כיצד להסביר את הגמרות השונות. ההבדל בין הראשונים הוא כיצד להסביר את הגמרות שונות, ומהם החששות שחוששים להם, אך בשורה התחתונה יש צד השווה בין הראשונים בנוגע לגדרים שקובעים את המצב של חפץ:

מקום המשתמר היטב: אין זו אבדה - ולא יגע בחפץ³⁶.

מקום שאינו משתמר כלל: הרי זו אבדה - ונוהגים בחפץ לפי דיני אבדה. (אין סימן - הרי אלו שלו, יש סימן - חייב להכריז).

מקום שמשתמר קצת: בעניין הזה יש שיטות שונות כיצד מגדירים מציאות זו³⁷ אך השורה התחתונה היא שדנים מקרה זה כמקרה של ספק הינוח. דהיינו:

רש"י ודעימיה: יש סימן - חייב להכריז, אין סימן לא יגע.

רמב"ם ומורו של הריטב"א: בין יש סימן ובין אין סימן - לא יגע.

פסקי רי"ד: יש סימן אינו חייב להכריז אך אם רוצה יכול, אין סימן - לא יגע.

5. פסיקת ההלכה

הצלת ממון החבר מהפסד

במקומות רבים בראשונים אנו מוצאים ביטויים לכך שמצוות השבת אבדה אינה רק לגבי חפץ אבוד אלא היא כוללת בתוכה כל סוגי הצלת רכוש החבר מהפסד ולא נביא אותם כי רבים הם³⁸ אך נציין לשני מקורות מפורשים וברורים:

רבינו בחיי בפירושו לתורה כותב: "... וזה שאמר 'לא תוכל להתעלם', אין להבין אותו בהשבת אבדה בלבד אלא הוא הדין בשאר כל הפרטים ושאר כל התועלות שביד האדם להביאם לחברו או להסיר ולדחות נזקו ממנו הרי הוא חייב בכלן וכעניין שאמר הכתוב 'ואהבת לרעך כמוך'³⁹."

ערוך השולחן (סימן רנ"ט סעיף יז) כותב: "וכן בכל ענייני הפסד שיכול להיות אצל חברו וביכולתו למנוע ההיזק - חייב למנוע, ואם לא עשה כן - עובר בעשה ד'השב תשיבם' ובלא תעשה ד'לא תוכל להתעלם'".

36. אא"כ ברור שהוא נפל שם (כגון סכיני והמניק), או שנסקפת לחפץ סכנה ברורה שלא היתה קיימת בשעת ההנחה (כגון אשפה שאינה עשויה ליפנות ונמלך עליה לפנותה).

37. תוס' (ד"ה 'וואם נטל') מגדיר מציאות כזו כמציאות של ספק אבדה, אך הרי"ד אומר שבמקרה כזה "אין זו אבידה".

38. עיין בספר פתחי חושן לרב יעקב בלויא דיני אבידה פ"א סעיף כ' ובתערה סג שהאריך להביא מקורות לעניין זה, וע"ע בספר תורת האבידה לרב אלעזר נידאם עמ' קצה-קצז.

39. וע"ע בספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג' אות ע'.

דרך הינוה דרך נפילה

הטור⁴⁰ פוסק כרא"ש וכתוס' ומחלק בין רמות ההשתמרות של המקום:

מקום המשתמר לגמרי: בין אם ידוע שבעליו הניחו שם בין אם ספק⁴¹ לא יגע ואפילו יש בחפץ סימן.

מקום שאינו משתמר כלל: אפילו אם ודאי הונח נידון כאבדה, דהיינו: אין סימן - הרי אלו שלו, יש סימן - חייב להכריז.

מקום שמשתמר קצת: אם יש סימן - בין אם ידוע שהבעלים הניחו מדעת בין אם ספק, נוטל ומכריז. אם אין סימן - לא יגע⁴².

השו"ע בחושן משפט סימן ר"ס (סעיפים ט-י) מצטט את לשונו של הרמב"ם ופוסק כמותו⁴³. דהיינו, הוא אינו מחלק בין רמות שונות של השתמרות אלא כותב שבדרך הנחה ובספק הינוח לא יגע אף אם יש בחפץ סימן. ובדרך נפילה חייב להכריז, ואם אין סימן הרי אלו שלו⁴⁴.

הרמ"א (סימן ר"ס סעיף י) פוסק כטור וכן גם **שו"ע הגר"ז** (הלכות מציאה ופקדון סעיפים יב-טו). **ערוה"ש** (סימן ר"ס סעיף כ-כב) מביא את שיטת הרמ"א ומציין ש"זהו דעת רוב רבותינו וכן פסק הרמ"א", ואח"כ הוא מביא את דעת הרמב"ם וכותב שכך פסק השו"ע.

ויש להוסיף, שלפי הדברים האמורים שעיקר המצוה היא הצלת ממון האדם מהפסד, הרי **יש לידון כל מקרה לגופו ולבחון בשכל ישר מה יהיה המעשה הנכון לעשות כדי להגיע לתועלת לבעלים, וזהו כלל נכון לגבי הרבה עניינים בהלכה**⁴⁵.

40. בחושן משפט סימן ר"ס.

41. עיין ש"ך סימן ר"ס ס"ק ל שהבין את הטור באופן אחר.

42. יש לציין שמציאות של אין סימן היא כאשר אין סימן במקום גם אם נניח שהוא הונח שם, וזה רק במקרים בודדים כמו מקרה של גוזלות שמדדים או במקרה של כריכות שמתגלגלים וכדו'.

43. השו"ע מצטט את הרמב"ם מילה במילה ורק לגבי דברי הרמב"ם בהלכה ב: "וכל דבר שיש בו סימן בין דרך הנחה בין דרך נפילה..." משנה מרן וכותב "בין ספק הנחה" - ועיין סמ"ע ס"ק מ"ג.

44. חשוב לציין שלמרות שהרמב"ם אינו עושה הבחנה בין סוגי המקום אלא סותם באופן כללי שדרך הנחה לא יגע, מ"מ בדוגמאות ובמקרים שמביא הרמב"ם יש מקרים שברור שמדובר בדרך הינוח ובכל אופן פוסק הרמב"ם שאם יש סימן חייב להכריז (עיין פט"ו ה"י, פט"ז ה"ב ובעוד מקומות). ולכן יש לומר שגם לרמב"ם יש מקרים שגם בדרך הנחה חייב להכריז כי החפצים מוגדרים כאבדה. סיוע לדבר מלשונו בתחילת פט"ו: "אפילו נסתפק לו הדבר ולא ידע אם דבר זה אבוד או מונח". מזה שהרמב"ם לא מגדיר את ההפך ממונח נפול אלא אבוד משמע שלפעמים גם דרך הנחה נחשב אבוד, ודו"ק! (וכבר עמד על זה באור שמח הלכות גזילה ואבדה (פט"ו ה"י) וכתב שכאשר אין סימן בחפץ אלא רק במקום חייב להכריז גם לדעת הרמב"ם, עיי"ש, ועיין עוד בספר תורת האבידה עמ' נ הערה ד).

45. בספר **השבת אבידה כהלכתה** (לר' יחזקאל פיינהנדר - עמ' כז הערה כו) מביא בשם הגר"ש אלישיב שאבדות פחות ערך שגם אם יכריז עליהם ברוב המקרים לא יבואו הבעלים לקחתם - **יותר טוב להשאירם במקומם** (לא רק במקום המשתמר אלא אפילו במקום שאינו משתמר כגון רה"ר!). שמאחר ורצון התורה שהחפץ יוחזר לבעלים ממילא יותר טוב להשאירם שם שיתכן שהבעלים יבואו לחפש מאשר ליטול ולהכריז שאז סיכוי רב שלא יוחזר החפץ לבעלים! וזהו פסק דין מחודש מאוד, אך הוא מתבסס על העיקרון של תועלת הבעלים.

נספח א' – הרחבת דין השבת אבדה

פתיחה

ראינו במאמר כיצד דין "השבת אבדה" מתרחב ומתפשט מעבר למוכן של השבת חפץ שאבד, והוא הולך וכולל בתוכו כל מקרה של הפסד ממון. בדברי חז"ל ובמפרשי התורה אנו מוצאים הרחבות נוספות אף מעבר למשמעות זו. חלק מההרחבות הן על דרך הדרוש אך לחלקם יש משמעות ונפק"מ הלכה למעשה. נראה בעז"ה כמה מההרחבות הללו:

1. אדם שחולה או שקיימת סכנה לחייו

כותב הספרי (פסקה רכג): "והשבותו לוי' - אף את עצמו אתה משיב לוי'. אפשר לפרש את הספרי על פי שתי גמרות בהן נמצאות דרשות דומות:

במסכת סנהדרין (עג ע"א) מובאת ברייתא: "מנין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטין באין עליו שהוא חייב להצילו ת"ל ילא תעמוד על דם רעך". ממשיכה הגמ' ושואלת: "והא מהכא נפקא מהתם נפקא: אבדת גופו מנין ת"ל ויהשבותו לוי". הגמ' בסנהדרין מבינה ש"אבדת גופו" היא שקיימת סכנה לחייו של אדם ואז מצוה על חברו להצילו ולהשיב את גופו⁴⁶.

על פי גמרא זו פירשו חלק ממפרשי הספרי שמדובר על השבת הנפש והצלת האדם מסכנת חיים⁴⁷. דין זה של חיוב הצלת האדם שנלמד מהשבת אבדה מופיע גם ברמב"ם בפיהמ"ש למסכת נדרים (ד', ד) לגבי הדין שמותר למודר הנאה מחברו לרפא אותו: "ולא נאסר זה לחולה עצמו מפני שהיא מצוה כלומר שחייב הרופא מן הדין, לרפאות חולי ישראל והרי הוא בכלל אמרם בפירוש הכתוב ויהשבתו לוי' לרבות את גופו שאם ראהו אובד ויכול להצילו הרי זה מצילו בגופו או בממונו או בידיעתו".

ויש להוסיף שהמהרש"א (דף עג ע"א בד"ה "להצילו בנפשו") והמנחת חינוך (בהשמטות למצוה רלז) והנצי"ב (בהעמק שאלה שאילתא לח אות א) הוסיפו שלא רק מצוות עשה של ויהשבותו לוי' קיימת כאן אלא אף לא תעשה של ילא תוכל להתעלם' חל במקרה זה.

2. אדם שאיבד את הדרך

במסכת ב"ק (פא ע"ב) אנו מוצאים פרשנות שונה במקצת לדרשה זו וכך נאמר שם: "ת"ר: הוראה חברו תועה בין הכרמים מפסיג ועולה מפסיג ויורד עד שמעלה לעיר או לדרך, וכן הוא שתועה בין הכרמים מפסיג ועולה מפסיג ויורד עד שיעלה לעיר או לדרך..." (וזהו אחד מעשרה דברים שהתנה יהושע - עיין דף פ ע"ב ובתוספתא ב"מ ב', כח). ממשיכה הגמ' ושואלת: "הא

* חלק מהמקורות בנספח לקוחים מספר 'תורת האבידה' לרב אלעזר נידאם (חלק שלישי סוגיה ב').

46. גם בתנ"ך אנו מוצאים את השורש "שוב" במשמעות של הצלת נפשות, אמנם לא בצירוף "השבת הגוף" אלא בצירוף "השבת הנפש" - עיין מלכים א י"ז, כא-כב: "תשב נא נפש הילד הזה על קרבו... ותשב נפש הילד על קרבו ויחיי".

47. עיין פירושו של רבינו הלל לספרי. וכן בפירוש עמק הנצי"ב ובפירוש תולדות אדם (לבעל מרכבת המשנה), מביאים את הגמ' הזו בתור פירוש לספרי (אמנם הם גם מביאים את ההסבר השני שמובא לקמן).

דאורייתא הוא דתניא: השבת גופו מנין ת"ל 'והשבותו'...". הגמ' בב"ק מבינה "השבת גופו" פירושו של דבר להשיב את האדם שתעה בדרך - לדרך הנכונה⁴⁸.

יש לציין שלמרות ששתי הגמרות דרשו את הפסוק "והשבותו לו" הרי שלשון הברייתות שונה מלשון הספרי. בספרי נאמר: "אף את עצמו אתה משיב לו". לעומת זאת, בגמרות דובר על השבת (או אבדת) גופו, ויתכן שיש לחלק בין המושגים, ומ"מ אף אם נפרש את הספרי אחרת⁴⁹ הרי שהדרשות הללו קיימות בברייתות בגמ' ונלמדות מן הפסוק "והשבותו לו".

3. אדם שתועה באופן רהני

משמעות נוספת להשבה אנו מוצאים אצל האחרונים לאמר לא רק הצלת גופו של אדם מסכנת מוות אלא אף מסכנת שמד או חטא וכן כותב המנחת חינוך (מצוה רלט אות ו) לגבי מצוות תוכחה וז"ל: "ונראה לי דחיוב התוכחה היא, דחוץ מיעשה' זו, עוד מתחייב אילא תעשה' דילא תעמוד על דם רעד', דלא גרע מטובע בנהר דעובר על ילא תעמוד', וגם 'והשבותו' לרבות אבדת גופו. על אחת כמה וכמה דאם יכול להצילו מן העבירה דהוא אבדת נפשו וגופו רחמנא ליצלן, בודאי חייב להחזירו למוטב ולהצילו.

וכן מובא בשו"ת מהרשד"ם יו"ד סימן ר"ד: "ואם להציל דם חברו חייב לטרוח בין בגופו בין בממונו להצילו, להציל נפשו מני שחת - על אחת כמה וכמה שחייב".

והאור החיים הקדוש לומד זאת מהלשון נדחים וכך כותב בפירושו לתורה (דברים כ"ב, א) וז"ל:

פרשה זו באה לרמוז בפרטות חיוב התוכחות שצריכין בני אל חי צדיקי עולם לעשות לעם ה'... ואותם צוה ה': 'כי תראה את שור' - אלה בני אדם שנמשלו כבהמות והם צאן קדשים... ואומרו 'נדחים' - ע"ד אומרו 'ונדחת והשתחית להם' וגו' שהעובר פי ה' יקרא נדח ויצו ה' לכל יתעלם אלא ישיבם לאחיו הוא אלהי עולם וכפל לומר 'השב תשיבם' - נתכוון כי מתחילה ישיבם לדרך הטוב וכוזו יתקרבו אל אביהם שבשמים והוא אומר 'תשיבם אל אחיך'...

48. אפשר לקרב בין הגמרות ולומר שאדם שתועה בדרך יכול להגיע למצב של סכנת נפשות, אך יותר נראה שיש כאן דבר אחר. כמו כן, יש להעיר על הבדל הלשוני בין הגמרות: בסנהדרין נאמר - "אבדת גופו", ואילו בב"ק נאמר - "השבת גופו".

49. המלבי"ם (התורה והמצוה לכי תצא אות מט) מציע פירוש מעניין לספרי שמתיישב עם הדרשה שמופיעה במשנה "כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ודבר שאינו עושה ואוכל ימכר שנאמר 'והשבותו לו' ראה היאך תשיבנו לו" (וכבר הקשה התוס' בסנהדרין נעג ע"א ד"ה 'תלמוד לומר') על כפל הדברים שנלמד מביטוי זה - עיי"ש ועי"ע בעמק הנצי"ב לספרי, וז"ל: "יוכן תעשה לחמורו - יש לפרש עוד על פי מ"ש בסעיף הקודם והשבותו לו אף את עצמו אתה משיב לו, ר"ל שאם שור או שה - תשיב לו האבידה עצמה, כי השור עושה ואוכל והשה גיזותיו שווה נגד מה שהוא אוכל ואין למכרו. כי לשון השבה משמע שמשלב הדבר עצמו. ועל זה אמר 'יוכן תעשה לחמורו' - שתשיב החמור עצמו, ועל זה אמר עושה והיא אוכלת. וכן לשמלתו שאינו אוכל - מחזיר לו הדבר עצמו. וכ"ז נכלל במה שכתב 'והשבותו לו' וכמ"ש בב"מ 'והשבותו לו ראה איך תשיבנו לו'".

נספח ב' – היחס בין משנה ג' למשנה ט'

למרות שבמבט ראשון משניות ג' ו-ט' עוסקות באותו הנושא, הרי שקיימים ביניהן הבדלים גדולים.

במשנה ג' מפורט כיצד יש לנהוג בחפץ שאינו אבוד, ונאמר ש"לא יגע בו". לעומת זאת, במשנה ט' כלל לא נאמר דין זה אלא רק - "אין זו אבדה/הרי זו אבדה". היה אפשר לדייק מכך שבמשנה ט' מדובר על מצבים בהם אין צורך להחזיר את החפץ, לעומת משנה ג' בו מדובר על מקרים שיש איסור לגעת בחפץ.

אמנם, לאחר העיון נראה שאין דיוק זה נכון, ויתכן לומר כי אין הבדל דיני בין המקרים של משנה ג' לאלו שבמשנה ט' ובשניהם הדין שווה שאסור לגעת בחפץ. ההבדל בין המשניות נובע מהנושא השונה של המשניות. משנה ט' דנה בגדרי אבדה ועוסקת בשאלה מתי חפץ מוגדר כאבדה ומתי לא, והיא אינה דנה כלל בשאלה כיצד יש לנהוג אם אכן החפץ הוא אבדה⁵⁰. לעומת זאת, משנה ג' באה אגב העיסוק בשאלה "אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז", והמשנה מלמדת אותנו שיש מקרים בהם הדין הוא - "לא יגע בו". משנה זו דנה בדיני האבדה ולכן היא מפרטת את הדינים - "לא יגע", "חייב להכריז".

אמנם, למרות שאין ראייה מלשון המשניות, עדיין ניתן לחלק בסברה ולומר שיש הבדל דיני במשניות שנעוץ בשוני בין המקרים. במשנה ט' מדובר על שור או פרה שאינם נמצאים במקום המיוחד והמסוים שלהם (ואולי גם הבעלים אינם יודעים בדיוק היכן הם), אבל מאחר ואין כאן חשש שהם יאבדו מהבעלים, אין חובה להחזירם. במקרה כזה השבת החפץ לא תזיק (ואולי אף תועיל, בכך שתחסוך טרחה לבעלים להשיב את הבהמה בעצמם), ולכן על אף שאין חובה, אין גם איסור להחזירם.

לעומת זאת, במשנתנו מדובר על חפצים שהונחו במכוון ע"י הבעלים במקום מסוים. במקרה כזה נטילת החפץ ממקומו על מנת להשיבו, לא מועילה ואף גורעת שכן הבעלים מעוניינים שהחפץ ישאר במקומו, ונטילת החפץ גורמת לטרחה מיותרת של הבעלים⁵¹, ולכן אסור ליגע בו⁵².

מעניין שבעניין זה נחלקו הראשונים:

הרמב"ם אינו מקבל את ההבחנה הזו, שכן בהלכות גזילה ואבדה (פ"ו) הוא מחבר יחד את המקרים שבשתי המשניות וכן את הלשונות "לא יגע" ו"אין זו אבדה" וכך כותב (בהלכה ב): "מצא חמור או פרה רועים בדרך ביום או שמצא כלי מכוסה באשפה הרי זה לא יגע בהן... אבל אם מצא חמור וכליו הפוכים ופרה רצה בין הכרמים או כלי מגולה באשפה הרי זו אבדה ונוטל ומכריז". ובהלכה ה': "לא יגע בה שאין זו אבדה".

50. ולכן לא מופיעים הגדרים הדיניים 'חייב להכריז', 'לא יגע', 'הרי אלו שלו' מכיוון שזה לא הנושא.

51. וכדברי הרמב"ם (הלכות גזילה ואבדה פ"ו ה"א): "הרי זה הטריחן לרדוף אחריה וליתן סימניה". עוד יש להוסיף שיתכן שזיק עוד יותר במקרה שלא ימצא את הבעלים שנמצא הוא גורם לאבוד החפץ מהם, וכדברי שו"ע הרב (חושן משפט, הלכות מציאה ופקדון הלכה ג): "וגם שמה לא ידעו בהכרותו".

52. אמנם יש להעיר כי בתוספתא ובמדרשי ההלכה לא נראה שחלקו בין המקרים, שכן מופיע שם, אגב עיסוק בשאלה איזו היא אבדה, הדוגמה של טלית או קרדום בצד הדרך, ושם מדובר על חפץ שמונח בכונה במקומו, ולפי דברינו מקרה זה דומה יותר למקרה של גוזלות מקושרים בהם נאמר 'לא יגע בהם'.

לעומת זאת, נראה שהרי"ד (פסקי הרי"ד ב"מ כה ע"ב ד"ה "אבל הנכון בעיני") סובר שיש הבדל בין המשניות: במשנה ט' מדובר על מקרים שאין חובה להשיב אך אין איסור לגעת במציאה, ואילו במשנה ג' מדובר על איסור לגעת בתפץ, והוא מדייק זאת מההבדל בין הלשון "לא יגע" ללשון "אין זו אבדה"⁵³.

---

53. הרי"ד מסביר גם את ההבדל בין התוספתא שמדברת על טלית וקרדוס בצד הדרך שאז אין זו אבדה אך יכול ליטול ולהכריז (ואף תבא עליו הברכה!) לבין משנתנו שעוסקת בכלי מכוסה באשפה שהוא במקום המשתמר היטב שאז לא יגע בו (ועיין לעיל שהארכנו יותר בביאור שיטת הרי"ד).